

ОЦІНКА ДОКАЗІВ У СТРУКТУРІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Крет Галина Романівна - кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»,

УДК 343.14

Статья посвящена исследованию сущности, функционального назначения и содержания оценки доказательств как элемента (этапа) уголовного процессуального доказывания. На основе анализа работ отечественных и зарубежных ученых характеризуется сущность оценки доказательств как умственной деятельности субъектов доказывания. Цель оценки доказательств определяется как формирование в сознании субъекта уголовного процессуального доказывания вывода об относимости, допустимости, достоверности каждого доказательства, достаточности их совокупности и, с его учетом, – вывода о доказанности фактов и обстоятельств, подлежащих доказыванию в уголовном производстве. Содержание оценки доказательств рассматривается как совокупность способов, используемых субъектами доказывания для достижения ее цели.

Ключевые слова: уголовное процессуальное доказывание, оценка доказательств, субъекты доказывания, внутреннее убеждение.

Articolul este dedicat cercetării esenței, scopului funcțional și conținutului evaluării dovezilor ca element (etapă) a probei procesual-penale. Pe baza analizei lucrărilor cercetătorilor naționali și din străinătate, se caracterizează esența evaluării dovezilor ca activitate mentală a subiecților probatori. Scopul evaluării dovezilor este definit ca fiind constituirea în mintea subiectului dovedirii procesual-penale a concluziei cu privire la relevanța, admisibilitatea, fiabilitatea fiecărei dovezi, suficiența totalității lor precum și concluzia privind dovedirea faptelor și circumstanțelor care trebuie dovedite în procedurile penale. Conținutul evaluării dovezilor este considerat un șir de metode folosite de subiecții probatori pentru a-și atinge scopul.

Cuvinte cheie: dovezile procedurale penale, evaluarea dovezilor, subiectele de probă, convingerea interioară.

The article is devoted to the research of the essence, functional purpose and content of the evaluation of evidences as an element (stage) of criminal procedural proof. On the basis of the analysis of the works of domestic and foreign scientists, the essence of the evaluation of evidences as a mental activity of the subjects of proof is characterized. The purpose of the evaluation of evidences is defined as the formation in the mind of the subject of criminal procedural proof of the conclusion about the relevance, admissibility, reliability of each evidence, the sufficiency of their totality and, with its consideration, – of the conclusion about the proof of facts and circumstances, that are subject to proof in the criminal proceedings. The content of the evaluation of evidences is considered as a set of methods, used by the subjects of proof to achievement of its purpose.

Keywords: criminal procedural proof, evaluation of evidences, subjects of proof, internal conviction.

Постановка проблеми. Одним із нормативно визначених елементів кримінального процесуального доказування виступає

оцінка доказів (ч. 2 ст. 91 та ст. 94 КПК України). Оцінка доказів забезпечує встановлення суб'єктами доказування належності, допусти-

мості, достовірності кожного доказу, достатності та взаємозв'язку їх сукупності для прийняття відповідного процесуального рішення, у зв'язку з чим відіграє вагоме значення для кожного кримінального провадження.

У доктрині кримінального процесу дослідженню оцінки доказів як елемента (етапу) кримінального процесуального доказування присвячена значна увага науковців. Зокрема, теоретичні та практичні аспекти проблематики оцінки доказів розкриваються у працях В.В. Вапнярчука, Є.Д. Горєвого, Ю.М. Грошевого, А.А. Давлетова, М.В. Дєєва, Є.Г. Коваленка, В.А. Лазаревої, А.О. Ляша, М.М. Михеєнка, Ю.Б. Пастернака, С.М. Стахівського, М.М. Стоянова, В.М. Тєртишника та інших вітчизняних і зарубіжних вчених-процесуалістів. При цьому, переважна більшість науковців, як і законодавець, розглядає оцінку доказів як окремий елемент (етап) кримінального процесуального доказування. Водночас, окремі вчені вказують на тотожність оцінки доказів з їх перевіркою [7, с.38] або не виокремлюють оцінку доказів як самостійний елемент (етап) доказування, розглядаючи її як складову збирання доказів [11, с.196], їх дослідження [29, с.194], зокрема під час судового розгляду [9, с.10], або використання доказів [270, с.103].

Постановка завдання. Наведена різноманітність підходів учених до розуміння оцінки доказів зумовлює постановку в якості мети статті розкриття сутності, функціонального призначення та змісту оцінки доказів, що дозволить визначити її місце у структурі кримінального процесуального доказування.

Результати дослідження. Сутність оцінки доказів не знайшла однозначного розуміння у доктрині кримінального процесу. Зокрема, одна група вчених розглядає оцінку доказів як розумову, мисленнєву, логічну діяльність [8, с.213; 25, с.14; 31, с.80; 33, с.17]. Інша група вчених вказує на недопустимість зведення оцінки доказів до розумової, логічної діяльності [19, с.74], визначає її як врегульовану законом практичну та розумову діяльність суб'єктів доказування [22, с.183] та виокремлює в ній два тісно пов'язаних між собою аспекти: внутрішній (логічний) і зовнішній (правовий) [5, с.27; 10, с.171]. Аналізуючи наведені позиції,

необхідно відзначити, що розуміння оцінки доказів як розумової діяльності дозволяє відобразити сукупність здійснюваних у свідомості суб'єкта оцінки мисленнєвих операцій, які здійснюються на основі законів логічного мислення, та, на думку В.М. Тєртишника, полягають в уявному моделюванні досліджуваних обставин і причинно-наслідкових зв'язків [32, с.66]. Розумова діяльність, що охоплюється оцінкою доказів, як відзначають Ю.М. Грошевий та С.М. Стахівський, не регулюється нормами кримінального процесуального закону, але ці норми впливають на те, щоб процес мислення відповідав меті закону, і дають певні правові орієнтири суб'єкту доказування, визначаючи умови оцінки доказів [6, с.64]. Процесуальні вимоги щодо здійснення оцінки доказів слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом закріплені у ст. 94 КПК України, аналіз норм якої вказує на розуміння законодавцем оцінки доказів як розумової діяльності. Виокремлення вченими зовнішнього (правового) аспекту оцінки доказів свідчить про здійснену ними спробу охопити оцінкою доказів практичну процесуальну діяльність з їх використання у процесуальних рішеннях, які приймаються за результатами оцінки доказів. Водночас, використання доказів охоплюється їх оцінкою доказів лише у тому разі, коли воно здійснюється у процесі мисленнєвих операцій суб'єкта доказування. У разі використання доказів у процесуальних рішеннях, воно виходить за межі оцінки доказів і виступає процесуальною формою відображення її результатів. Остання, як вказують К.Б. Калиновський та О.В. Смирнов, «має або узагальнений вигляд викладення у процесуальних рішеннях зроблених на її основі висновків, або, у встановлених законом випадках, – самого процесу обґрунтування цих висновків, тоді оцінка набуває вигляду мотивування процесуального рішення» [28, с.214]. Викладене свідчить про недоцільність виокремлення зовнішнього (правового) аспекту оцінки доказів та обґрунтованість позиції вчених, які розглядають її як основу формування процесуальних висновків і прийняття рішень у кримінальних справах [25, с.14] та вказують на неможливість змішування розу-

мової діяльності з оцінки доказів і процесуального значення результатів цієї оцінки [24, с.12].

Мета оцінки доказів, як і її сутність, у доктрині кримінального процесу визначається неоднозначно. Так, одна група вчених характеризує мету оцінки доказів як встановлення тих або інших процесуальних властивостей доказів [1, с.82; 11, с.260], формування висновку про притаманність кожному доказу та їх сукупності нормативно закріплених процесуальних властивостей [4, с.15; 18, с.40], встановлення значення доказів для вирішення справи по суті [13, с.204; 19, с.77] та достатності підстав для констатації встановленого чи загальноприйнятого стандарту об'єкта оцінки [25, с.14]. Друга група вчених в якості мети оцінки доказів розглядає внутрішнє переконання суб'єкта доказування [15, с.255; 16, с.282].

Аналізуючи наведені позиції, потрібно вказати, що притаманність того чи іншого кола процесуальних властивостей дозволяє визнати конкретні фактичні дані, що містяться у них, доказами і використовувати їх у ході кримінального процесуального доказування. У зв'язку з цим встановлення процесуальних властивостей доказів виступає предметом їх оцінки і не може розглядатися в якості її мети.

Внутрішнє переконання у доктрині кримінального процесу прийнято розглядати у психологічному та гносеологічному аспектах. Зокрема, М.М. Михеєнко у психологічному аспекті характеризує внутрішнє переконання у динаміці (як процес його формування, що передбачає створення власної думки, подолання та усунення сумнівів і невпевненості) та статично (як результат, що відображає стан твердої впевненості у правильності своїх висновків, рішучості зафіксувати їх у процесуальних документах і висловити за необхідності публічно, готовності відстоювати їх і нести за них відповідальність), а в гносеологічному аспекті розглядає внутрішнє переконання як знання як про окремі фактичні обставини справи, так і про їх сукупність, що становить предмет доказування у справі, висновки в останній, у тому числі ті, які стосуються юридичної оцінки, кваліфікації встановлених фактів, обставин, подій [23, с.146]. У процесі фор-

мування внутрішнього переконання суб'єкт кримінального процесуального доказування встановлює процесуальні властивості доказів і можливість їх використання для встановлення тих або інших фактів та обставин, що входять у предмет доказування у конкретному кримінальному провадженні. Як обґрунтовано вказує Є.Д. Горевої, «внутрішнє переконання у кримінальному процесі проявляється на двох рівнях рефлексії: оперуючи із відображеними у свідомості оцінюючого суб'єкта доказами дозволяє дійти до висновків про наявність або відсутність у них передбачених законом властивостей і, як наслідок, оцінити доведеність обставин як відображених у доказах фрагментів об'єктивної реальності» [4, с.37].

Таким чином, позиція вчених, які в якості мети оцінки доказів розглядають внутрішнє переконання, виступає більш послідовною за рахунок вказівки на її кінцевий результат, але підлягає уточненню з урахуванням психологічного та гносеологічного аспектів внутрішнього переконання. З урахуванням викладеного мету оцінки доказів доцільно визначити як формування у свідомості суб'єкта кримінального процесуального доказування висновку про належність, допустимість, достовірність кожного доказу, достатність їх сукупності та, з його урахуванням, – висновку про доведеність фактів та обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Зміст оцінки доказів складає сукупність способів, які використовуються суб'єктами доказування для досягнення її мети. Досліджуючи зміст оцінки доказів, вчені в якості способів, за допомогою яких вона здійснюється, виокремлюють аналіз, синтез і порівняння [12, с.315; 18, с.40; 31, с.80; 32, с.66]. Як і у процесі перевірки доказів, під час їх оцінки аналіз здійснюється шляхом уявного розчленування змісту доказу та його джерела, синтез – шляхом об'єднання частин доказу, виокремлених під час його аналізу, а порівняння – шляхом його співставлення з іншими доказами. Застосування сукупності цих способів забезпечує здійснення уявного моделювання досліджуваних обставин і причинно-наслідкових зв'язків [31, с.80; 32, с.66] та відтворення на основі моделі, закладеної у загальних і часткових версі-

ях, єдиної «картини» досліджуваної події [19, с.76]. Водночас, на відміну від перевірки доказів, яка здійснюється, як правило, щодо кожного окремо взятого доказу, їх оцінка стосується як кожного доказу, так і їх сукупності, наявної на конкретний момент здійснення кримінального провадження.

Ч. 1 ст. 94 КПК України пов'язує здійснення оцінки доказів із необхідністю прийняття слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом відповідного процесуального рішення [14]. Водночас, по-перше, недоречним вбачається обмеження кола суб'єктів оцінки доказів, оскільки остання здійснюється не лише слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом, але й іншими учасниками кримінального провадження, у тому числі стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Зокрема, оцінка доказів може здійснюватися вказаними учасниками кримінального провадження у разі заявлення ними тих або інших клопотань (наприклад, про проведення слідчих (розшукових) дій, про визнання доказу недопустимим, про зміну запобіжного заходу), виступу у судових дебатах, подання апеляційної або касаційної скарги тощо. Водночас, як обґрунтовано вказують Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна та О.Г. Шило, для сторони захисту та потерпілого оцінка доказів є правом, а не обов'язком [13, с.205]. По-друге, викладення результатів оцінки доказів у процесуальних рішеннях слідчого, прокурора, слідчого судді, суду не може розглядатися в якості єдиної форми її вираження. Викладення оцінки доказів, на думку В.В. Вапнярчука, може мати місце як протягом усього провадження в допустимих процесуальним законом випадках і в передбаченому порядку (наприклад, шляхом заявлення клопотань, скарг, що свідчать про оцінювання; внесення пропозицій щодо сутності підозри чи обвинувачення, їх зміни чи доповнення тощо), так і носити одиничний характер (наприклад, під час виступу в судовому засіданні у судових дебатах) [3, с.220]. У зв'язку з цим обґрунтованою є позиція Ю.Б. Пастернака, який відзначає, що універсальною формою вираження оцінки доказів виступає їх правова позиція як сукупність об'єднаних і систематизованих за

результатами оцінки фактичних та юридичних доводів, які виражають у процесуальному порядку відношення заінтересованого суб'єкта до фактичних даних та обставин справи, що оспорюються в процесі доказування і потребують визнання судом [25, с.14].

У доктрині кримінального процесу поширеною є позиція про доцільність виокремлення попередньої (поточної) та остаточної (кінцевої) оцінки доказів [20, с.96-97; 21, с.12; 30, с.661-662]. Проте, обґрунтовано вказуючи на доцільність перегляду наведеної позиції, М.М. Михеєнко відзначає, що «оцінка доказів за внутрішнім переконанням слідчого, прокурора або суддів, яка знайшла своє об'єктивне вираження в їх постанові, ухвалі або вироку, на момент прийняття кожного рішення є остаточною, а не попередньою. Якщо згодом буде прийняте нове рішення, у тому числі й про скасування або зміну попереднього рішення, то це нове рішення буде прийняте на основі нової оцінки доказів, попередня ж оцінка не може бути скасована або змінена, вона назавжди залишиться доконаним фактом» [23, с.70]. Аналогічну позицію відстоюють Ю.М. Грошевий і С.М. Стахівський, які вказують на остаточність будь-якої оцінки доказів, що спричинила прийняття рішення [6, с.65]. Поділяючи таку позицію, потрібно відзначити, що, з урахуванням наведених зауважень до змісту ч. 1 ст. 94 КПК України, оцінка доказів у разі її об'єктивного вияву виступає остаточною незалежно від суб'єкта оцінки доказів і форми вираження її результатів.

У доктрині кримінального процесу оцінка доказів нерідко розглядається в якості завершального (заключного) елемента доказування [19, с.75; 26, с.21]. Проте, по-перше, визначення оцінки доказів як завершального (заключного) елемента не дозволяє врахувати її здійснення під час збирання та перевірки доказів. Як відзначають вчені-процесуалісти, «виокремлення оцінки доказів в якості завершального елемента доказування не повною мірою відображає її істинне місце у структурі процесу доказування, оскільки оцінка має місце протягом всього процесу доказування» [2, с.8], виступає невіддільною від їх збирання та перевірки [17, с.32], присутня в обох вказаних елементах до-

казування [18, с.41], супроводжує весь процес збирання та перевірки доказів [28, с.214] і не завжди тягне за собою припинення доказування, оскільки може привести до необхідності збирання і перевірки нових доказів [13, с.195]. По-друге, розгляд оцінки доказів в якості завершального (заключного) елемента (етапу) доказування зводить останнє лише до доказування-пізнання та не дозволяє врахувати доказування-обґрунтування, яке здійснюється за допомогою використання доказів.

Висновки. Місце оцінки доказів у структурі кримінального процесуального доказування підлягає визначенню шляхом встановлення її сутності, функціонального призначення та змісту. З урахуванням наведеного розуміння оцінки сутності, мети і змісту оцінки доказів, її доцільно розглядати як самостійний елемент (етап) кримінального процесуального доказування. Оцінка доказів являє собою розумову діяльність суб'єктів кримінального процесуального доказування, яка спрямована на формування в їх свідомості висновку про належність, допустимість, достовірність кожного доказу, достатність їх сукупності та, з його урахуванням, – висновку про доведеність фактів та обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, і здійснюється на основі законів логічного мислення шляхом аналізу, синтезу та порівняння доказів.

Література

1. Актуальні проблеми кримінального процесу України: Навчальний посібник /-Є.М.Блажівський, І.М.Козьяков, О.М.Толочко, -С.С. Мірошніченко, Г.П. Власова та ін.; за заг. ред. Є.М. Блажівського. – К.: Національна академія прокуратури України; Центр учбової літератури, 2013. – 304 с.
2. Белохортов И.И. Оценка доказательств судом первой инстанции по уголовному делу: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Игорь Иванович Белохортов. –Краснодар, 2011. – 24 с.
3. Вапнярчук В.В. Форми вияву доказування суб'єкта в об'єктивному навколишньому світі / В.В. Вапнярчук // Право і суспільство. – 2015. – № 4. – Ч. 4. – С. 215-223.
4. Горевой Е.Д. Внутреннее судебское убеждение в оценке доказательств по уголовным делам / Е.Д. Горевой. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2008. – 136 с.
5. Громов Н.А. Оценка доказательств в уголовном процессе / Н.А. Громов, С.А. Зайцева. – М.: Издательство «Приор», 2002. – 128 с.
6. Грошевий Ю.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: Науково-практичний посібник / Ю.М. Грошевий, С.М. Стахівський. – К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2006. – 272 с.
7. Давлетов А.А. Основы уголовно-процессуального познания: Автореф. ... дисс. д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Ахтям Ахатович Давлетов. –М., 1993. – 45 с.
8. Деев М.В. Кримінально-процесуальне доказування та його елементи / М.В. Деев // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 3-2. – Том 2. – С. 212-215.
9. Дзюбенко А.А. Собрание и исследование доказательств мировым судьей по уголовным делам: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Александра Александровна Дзюбенко. – Омск, 2008. – 23 с.
10. Зайцева С.А. Сущность и принципы оценки доказательств в уголовном процессе / С.А. Зайцева // Правоведение: Известия высших учебных заведений. – 1998. – № 1. – С. 171-172.
11. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник / Є.Г. Коваленко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 632 с.
12. Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: монографія /-С.О. Ковальчук. – Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2017. – 618 с.
13. Кримінальний процес: Підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; [за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, -О.В. Капліної, О.Г. Шилю]. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
14. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
15. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [за

заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шуми-
ла]. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

16. Кримінальний процесуальний кодекс
України. Науково-практичний коментар: у
2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський,
Є.П. Бурдоль та ін.; [за заг. ред. В.Я. Тація,
В.П. Пшонки, А.В. Портнова]. – Х.: Право,
2012. – 768 с.

17. Кузнецов Н.П. Доказывание и его осо-
бенности на стадиях уголовного процесса Рос-
сии: Дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Нико-
лай Пантелеймонович Кузнецов. – Воронеж,
1998. – 444 с.

18. Лазарева В.А. Доказывание в уголовном
процессе: Учебно-практическое пособие /-
В.А. Лазарева. – М.: Высшее образование, 2009.
– 344 с.

19. Ларинков А.А. Теоретические и
правоприменительные проблемы доказывания
на стадии судебного разбирательства в суде
первой инстанции: Дисс. ... канд. юрид. наук:
12.00.09 / Анатолий Александрович Ларинков.
– Санкт-Петербург, 2006. – 232 с.

20. Лупинская П.А. Решения в уголовном
судопроизводстве. Их виды, содержание и
формы / П.А. Лупинская. – М.: Юридическая
литература, 1976. – 168 с.

21. Ляш А.О. Оцінка доказів та їх про-
цесуальних джерел за новим КПК України /-
А.О. Ляш // Адвокат. – 2013. – № 3 (150). --
С. 11-14.

22. Мирошниченко Т.М. Окремі аспекти
правового регулювання оцінки доказів у кри-
мінальному провадженні України / Т.М. Ми-
рошниченко // Науковий вісник Ужгородсько-
го національного університету. Серія «Право».
– 2014. – Вип. 29. – Том 2. – С. 181-184.

23. Михеєнко М.М. Проблеми розвитку
кримінального процесу в Україні: Вибрані тво-
ри / М.М. Михеєнко. – К.: Юрінком Інтер, 1999.
– 240 с.

24. Морозова Т.А. Свобода оценки доказа-
тельств в стадии предварительного расследо-
вания: Автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.09
/ Татьяна Александровна Морозова. – Нижний
Новгород, 2007. – 22 с.

25. Пастернак Ю.Б. Методологічні про-
блеми доказування у кримінальному процесі
України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук:
12.00.09 / Юрій Богданович Пастернак. – К.,
2011. – 20 с.

26. Самоходкина О.С. Доказывание при
производстве по уголовным делам в суде пер-
вой инстанции: Дисс. ... канд. юрид. наук:
12.00.09 / Ольга Семеновна Самоходкина. –
Ростов н/Д, 2006. – 209 с.

27. Селиванов Н.А. К вопросу о понятии и
системе криминалистики / Н.А. Селиванов //
Вопросы борьбы с преступностью. – М.: Юри-
дическая литература, 1977. – Вып. 26. – С. 100-
110.

28. Смирнов А.В. Уголовный процесс: учеб-
ник / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский; под
общ. ред. А.В. Смирнова. – 4-е изд., перераб. и
доп. – М.: Кнорус, 2008. – 704 с.

29. Стоянов М.М. Властивості доказів у
кримінальному процесі України: Дис. ... канд.
юрид. наук: 12.00.09 / Микола Михайлович
Стоянов. – Одеса, 2010. – 245 с.

30. Теория доказательств в советском уго-
ловном процессе / Р.С. Белкин, А.И. Винберг,
В.Я. Дорохов, Л.М. Карнеева и др.; [Ред. кол.:
Н.В. Жогин (отв. ред.) и др.]. – 2-е изд., исправ.
и доп. – М.: Юридическая литература, 1973. –
736 с.

31. Теорія доказів: підручник для слухачів
магістратури юридичних вузів / К.В. Антонов,
О.В. Сачко, В.М. Тertyшник, В.Г. Уваров / За
заг. ред. В.М. Тertyшника. – К.: Алерта, 2015.
– 294 с.

32. Тertyшник В.М. Доказательства и
доказывание в советском уголовном процес-
се: Фондовая лекция / В.М. Тertyшник. – Х.:
ХИВД, 1992. – 80 с.

33. Чупрікова І.Л. Допустимість доказів у
світлі нового Кримінального процесуально-
го кодексу: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09
/ Ірина Леонідівна Чупрікова. – Одеса, 2015. –
186 с.